

Házi Balázs

Az áldozatvállalás és az emlékezés szükségessége

Az idei évben is február 25-én emlékezett meg az ország a kommunista diktatúrák áldozataira. Intézetünk munkatársa, lapunk szerkesztője, Házi Balázs a ceglédi Kossuth Lajos Művelődési Központban tartott emlékező beszédet, ahol a városvezetés, a helyi iskolák tanulói és a történelmi egyházak képviselői is jelen voltak. Mint utalt rá, az ünnepek és az emléknapiak adják meg azokat a fogódzókat, melyek által kialakul önazonosságunk. Nemcsak emiatt fontos azonban emlékeznünk a kommunizmus nevében legyilkoltakra és megnyomorítottakra, hanem köszönetet is kell mondanunk azért az áldozatért, melyet értünk, utódaikért hoztak meg. A beszéd teljes szövegét az alábbiakban olvashatják.

A hétköznapi szürke sodrában néha meg kell állnunk, és számot kell vetnünk. Meg kell határoznunk – ha más nem, magunk számára –, hogy kik is vagyunk. Ebben óriási szerepe van az emlékezetnek és az emlékezésnek, mint tudatformáló erőnek. Ez nemcsak egyéni tudatunkat, hanem közösségünknek, népünknek, nemzetünknek tudatát, és ezáltal önazonosságát is megadja. Ha nem emlékeznénk viselt dolgainkra, a jövőt sem volna érdemes terveznünk, hiszen a jelenben nem tudnánk, kik vagyunk. Ezért van szükségünk ünnepekre és megemlékezésekre, hogy kiszakadjunk a mindennapok körforgásából, és legalább keressük a válaszokat nem hétköznapi kérdéseinkre. Az ünnep és a megemlékezés rokon. Ahogy Márai mondja: „Az ünnepet nemcsak a naptárban írják piros betűkkel. [...] Az ünnep a különbözőség. Az ünnep a mély és varázsos rendhagyás.”

El kellene gondolkodnunk ilyenkor alapvetőnek vélt fogalmainkról is, melyek értelmezésén hajlamosak vagyunk legyintve átsiklani. A mai alkalom kapcsán érdemes kicsit körbejárni a kommunizmus, az áldozat és a szabadság fogalmait. A már idézett Márai Sándor öntötte szavakba talán a legérzékletesebben *Mennyből az angyal* című, 1956 karácsonyán írt versében, hogy az utódok mennyire nem értékelik azt, amit örökségbe

kapnak: „És kérdik, egyre többen kérdik, / Hebegve, mert végképp nem értik – / Ők, akik örökségbe kapták –: / Ilyen nagy dolog a Szabadság?...” Jóllehet ez a felkiáltás jobbára az akkori nyugati világ polgárainak szólt, de ma már nekünk is érdemes szembenéznünk vele.

1987-ben született emberként tudatos életem legnagyobb részét már magam is szabadságban, demokráciában és jogállamban élhetem. A hozzám hasonló korúak természetesnek is vehetnék, hogy ez jár. De ezzel valójában azokat vennénk semmibe, akik életüket áldozták, hogy mi egy jobb, élhetőbb világban nőhessünk fel. Emiatt is parancsoló kötelesség megemlékezni a kommunista diktatúrák áldozatairól. Ráadásul az elkövetett bűnt addig nem követheti megbocsátás és gyógyulás, amíg azzal nem nézünk szembe, azt nem valljuk be, nem mondjuk ki. Beszéljünk tehát róla, mit követtek el egy világmegváltó ideológia nevében!

Érdemes egy pillanatra áttekinteni, milyen rendszer is volt az, amelynek most az áldozataira emlékezünk. Tudjuk, hogy világhódító útjára a 19. század közepén indult, két Angliában tevékenykedő német teoretikus *Kommunista kiáltvány* című művével. A mű bizonyos kor bizonyos helyére nézve tartalmazott ugyan rég ki nem mondott igazságokat

Házi Balázs beszéd közben.
(Fotó: Kisfaludi István)

Ebből egyenesen következő módon rengette meg az összes morális alapvetést, köztük az ember egyediségére, valamint az emberélet értékére vonatkozót. E rendszer számára nem jelentett erkölcsi vétséget nyolc-tízmillió ukrán kiéheztetése, tízezrek tömegsírba lövetése, vagy

is, de világszerte csak erőszakkal volt alkalmazható más területek más rendszereire. Nem kapcsolódhatott szervesen az adott társadalom viszonyaihoz. A műtragédiája pontosan abból következik, hogy ezt mégis mindenhol megpróbálták. Az erőszak pedig mindenhol meg is jelent, ahová a kommunista ideológia betette lábát.

Tudjuk a kommunizmusról, hogy először 1917-ben került hatalmi pozícióba egy forradalomnak csúfolt, valójában szűk csoport által végrehajtott puccsal a cári Oroszországban, e hatalmas területű és nagy lakosságú országban, ahol a társadalmi különbségek, az elnyomás és a be nem gyógyult sebek is óriásiak voltak. Ezek miatt is kerülhettek hatalomra a nevük alapján hazug módon többségnek nevezett, valójában kisebbségben lévő bolsevikok. Elképzelhető, mennyi frusztráció lakozhatott azok lelkének mélyén, akik felépítettek egy olyan rendszert, melyet addigi legszörnyűbb rémálmainkban sem tudtunk volna elképzelni. Egy rendszert, melyben potenciálisan mindenki ellenség lehetett, nemre, fajra, vallásra, társadalmi és vagyoni helyzetre, gondolkodásmódra való tekintet nélkül. Egy rendszert, mely mindenkinben ellenséget látott, akiket nem is volt rest likvidálni. E rendszer ráadásul a történelem során elsőként nem arról akart vitázni ellenségeivel, hogy milyen az Isten, hanem deklarálta: nincs Isten.

városok porig rombolása. A rendszer az emberben nem valami megismételhetlent, egyedit, rendkívüli és elpusztíthatatlan lélekkel rendelkező teremtményt látott, hanem munkaerőt, katonát, hivatalnokot, parancsvégrehajtot. Amint valaki nem teljesítette a tőle elvárt feladatot, a rendszer ellenségének számított, és értéktelenné, elpusztítandóvá vált. Ebbe a kategóriába pedig bárki a legkönnyebben belekerülhetett.

A rendszer legtragikusabb következménye a világ számára az volt, hogy ideológiájából következően a forradalmat exportálni akarta, nem elégedett meg az Oroszországban, vagyis akkorra már Szovjetunióknak nevezett államalakulatban elért úgynevezett „eredményekkel”. Legkönnyebben ott és akkor hódított tereket, ahol és amikor az emberekkel hazugságok sorozata árán el tudták hitetni, hogy „csak láncukat veszíthetik” – nem gondolva önnön életükre, és ami még rosszabb: lelkükre. Az anyagilag kismémmizett embereknek, ha kenyeret nem is, de látszólag meggyőző ideológiát adtak, így enyhítve legalább ideig-óráig éhségüket, egyben fanatizálva őket. Ezért hitték el sokan jóhiszeműen egy darabig, hogy a magát népinek hazudó demokrácia valóban értük létezik és az ő örök boldogságukat szolgálja. És valójában ebben állt a rendszer legnagyobb hazugsága. Aki azonban ez ellen fel mert szólalni, nem is a rendszer, vagy

az ideológia, hanem rögtön a nép ellen-ségévé vált, és nemkívánatos elemnek minősült.

Magyarországon a kommunista diktatúra először 1919-ben rendezkedett be. Ekkor 133 napig tudott hatalmon maradni egy kizsigerelt, háborútól elcsigázott, bizonyos területein idegen hatalmak által megszállt országban. Hatalmon maradását segítette, hogy a legnagyobb ellenségnek nem is a kommunizmus, hanem a román, csehszlovák és délszláv haderő tűnt. Az elkövetett gazságok és kegyetlenségek miatt is azonban végül felszámolták a Tanácsköztársaságot. A két világháború között huszonöt évig illegálisban működő kommunistákból a társadalomnak csak egy nagyon kicsiny része kért, vagy várt tőlük akármit is. Az ország még egy második vesztes világháború és annak minden szörnyűsége után is emlékezett 1919 borzalmaira, ezért a többség nem is szavazott bizalmat a magyar néplelektől teljesen idegen kommunistáknak. Nálunk is követni kellett hát a máshol már jól bevált módszert: csalással és erőszakkal vették át a hatalmat.

Az ország és a nép, a közeli világégés szörnyűségeit lelki szemei előtt látva, irtózva egy újabb háborútól, egy ideig túrt, és várta a megígért földi paradicsomot. A hatalom példátlan terrorrendszert működtetett, és megsemmisített minden rajta kívül álló társadalmi erőt. Mindenki tudta, mit jelent a csengőfrász, rettegett a sötétített ablakú fekete autóktól, és a legrosszabbra gondolt, ha egy szerette nem ért időben haza. Az elnyomó rendszer nemcsak az államhatalom felsőbb szerveiben volt jelen, de a hétköznapi viszonyain, félelmein és kétségein át beszivárgott az agyakra és szívekbe, hogy átformálja a jellemet és megkísérelje megalkotni a *homo sovieticus* új embertípusát. Totalitárius volt, mert mindenre és mindenkire, a társadalom egészére ki akarta terjeszteni hatalmát. Alattvalóvá degradált és teljes azonosulást követelt, kiterjesztve hatalmát az ember legbensőbbjéig, csontig hatolóan. Vagy ahogy Illyés Gyula 1950-es, *Egy mondat a zsarnokságról* című versében fogalmaz:

„hol zsarnokság van, ott van / jelenvalóan / mindenekben, / ahogy rég istened sem”.

A hatalmas igazságtalanságokat azonban a hazugsággépezet sem tudta sokáig el-kendőzni. A Rákosi-rendszer kegyetlenségei által megnyomorított nép 1956-ban egyként mondta: elég volt! A forradalom katartikus napjai, majd annak vérbe-fojtása után a társadalom utolsó reményét is elveszítette, kezdett beletörődni a megváltoztathatatlanba. 1957. május 1-jén százezrek ünnepelték a Felvonulási téren (a nem is sokkal korábban a ledöntött Sztálin-szobor torzója nyomán csak Csizma térnek nevezett szimbolikus helyszínen) Kádár Jánost és az ő állítólag emberarcú szocializmusát. A nyílt kegyetlenséget fokozatosan váltotta föl a csendes beletörődés és komor főhajtást igénylő rendszer. Aki lemondott a politikai ellenvélemény kinyilvánításának minden formájáról, az elvileg – bizonyos korlátok között – szabadon élhetett. Már a világhírű, Nobel-díjas író, Albert Camus magyarokról írt szavai sem nyújthattak reményt és vigaszt – a szöveg a forradalom egyéves évfordulóján el sem juthatott a magyarokhoz: „Azok közé sem tartozom, akik úgy hiszik, alkalmazkodni kell, ha átmenetileg is, bele kell törődni a rémuralomba. Ez a rémuralom szocialistának nevezi magát, nem több jogon, mint ahogy az inkvizíció hóhérai keresztényeknek mondták magukat.”

Az ideológia kiforgatott mindent, új államiséget, új társadalmat, végső soron új embertípust akart képezni. Nemcsak a politikai rendszereket kívánták tehát megváltoztatni, hanem új embert, emlékezetet és jövőképet akartak formálni.

Az általánosan elfogadott becslés nagyvonalúan nyolcvanöt és százmillió között határozza meg a kommunizmus áldozatainak számát világszerte. Sok esetben nehéz pontos adatot találni arra, mennyi emberéletet is követelt a rendszer. Mao „nagy ugrása” húsz-harminc millió, a kínai kulturális forradalom egy-másfél millió életet követelt. Pol Pot négyéves uralma idején Kambodzsa lakosságának mintegy negyede, egy és hárommillió kö-

zötti ember pusztult el. Az 1932–33-as mesterségesen előidézett ukrán éhínségbe, a *holodomorba* nyolc-tíz millióan haltak bele. Már önmagában az áldozatok ekkora száma is elképesztő, de még megdöbbentőbb az a tény, hogy millió nagyságrendű azon halottak száma, akikkel esetenként nem tudunk elszámolni. Talán nem véletlen, hogy éppen Sztálinnak tulajdonítják a cinikus mondatát: „Egy ember halála tragédia, milliók halála statisztika.”

A kerekített számok pusztán a kivégzettekéről, halálra kínzottakról és tömegmészárlásban likvidált emberekről szólnak. A rendszer áldozatait azonban nemcsak ilyen módon szedte, hanem az élet minden területén. Nem számít bele például az olyan reményvesztett halál, melyet öngyilkosságnak szoktunk nevezni. Érzékletesen fogalmazza meg a *Mások élete* című film keletnémet író-főhőse barátja halála kapcsán, mennyire kilátástalan az a helyzet, amikor valaki ehhez a kétségbeesett eszközhöz folyamodik: „Van azonban valami, ami megszámlálható, mégsem számlálják: [...] és ez az öngyilkosok száma. [...] Országunk 1977-ben hagyott fel az öngyilkosok számlálásával. Öngyilkosok. Így hívták őket. Holott nincs ennek a tettnek a gyilkossághoz semmi köze. Nem ismer vérszomjat, sem szenvedélyt. Csak a halált. A remény halálát.” Ki tudná megbecsülni azon ezrek számát, akik önkezükkel vetettek véget életüknek, mert nem láttak reményt, kiutat a kilátástalan elnyomásból. Vagy azért tettek így, mert oly mértékben alázták meg őket és tették számukra értéktelenné az életet, hogy úgy gondolták, ezen a világon nekik már nincs keresnivalójuk. A családtagok, barátok feljelentésére vagy besúgására kényszerítettek nem tudtak elszámolni önnön lelkiismeretükkel, és számos esetben inkább választották a halált. Gyilkosaik azonban nem önmaguk, hanem megnyomorítóik voltak.

Nem számolják bele a 85-100 millió föbe a meg nem született gyermekeket sem, akiket szüleik nem akartak egy gonosz

világban felnevelni. Azokat sem, akik biológiailag éltek ugyan, de becsapott, reményvesztett emberként minden céljukat és vágyukat feladták, mert már az ellenállásba is belefáradtak. Jelképes volt 1989. június 16-án, Nagy Imre és társai újratemetésén a hatodik koporsó. Ez a koporsó az 1956-os, addig ismeretlen mártírok számára lett felravatalozva, ám ezen túl önálló szimbolikus jelentőséget is kapott. Ahogy a fiatalság nevében szót kapó Orbán Viktor akkor fogalmazott: „Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – mai fiataloktól – jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkezendő hús, vagy ki tudja hány évünk is ott fekszik.”

A szabadságért az életüket áldozók csak ideig-óráig győzettek le, mert a végső diadal valójában az övék. A remény Márai Sándor szavaival tovább él bennünk is: „Angyal, vidd meg a hírt az égből, / Mindig új élet lesz a vérből.” Órájuk emlékezünk ma, nekik köszönhetjük, hogy ma emlékezhetünk és emlékeztethetünk, szabadon beszélhetünk róluk. Nekik is köszönhetjük, hogy el tudjuk határolni a jót a rossztól, és hogy nem kérdés, melyik oldalon állunk.

A Kádár-rendszer viszonylagos jóléte, a „gulyáskommunizmus” ugyan felváltotta a Rákosi-rendszer kegyetlenségét, de sem azt nem tudja elfeledtetni velünk, hogy vérben fogant, sem azt, hogy követője a megelőző rezsimnek. Nem feledjük ma sem, hogy a rendszer kiszolgálói a hatvanas évek közepéig tartó fizikai megtorlás után továbbra is tízezreket nyomorítottak meg napi szintű aljasságaikkal. Bár az elnyomók tagadták Istent és a lelket is, legyőzni valójában sohasem tudták, sohasem tudhatták. A láthatatlan erények ugyanis múlhatatlanok és eltiporhatatlanok, így a szeretet és a hazaszeretet sem kivégezhető. Ahogy Illyés Gyula *Haza a magasban* című versében fogalmaz: „Homlokon lóhatnak, ha tesszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik.”